

Araştırma Makalesi/Research Article
DOI: 10.53711/balkanistik.1396555
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2023; 5(2): 140-170
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2023; 5(2): 140-170

RUS SÖZLÜKBİLİMİNİN GELİŞME EVRELERİ*

Ümmüğülsüm DOHMAN*

ÖZ: Kökleri XI. yüzyıla uzanan Rus sözlükbilim geleneği çok geniş bir sahada yayılım göstermiştir. Bu çalışmanın konusu Rus sözlükbilimidir. Araştırma, Rus sözlükbiliminin tarihî gelişimi nasıl ve ne yöndedir, bu gelişimi etkileyen faktörler nelerdir, öne çıkan sözlükler ve sözlükbilimciler hangileridir gibi soruları içermektedir. Çalışmanın amacı, Rus sözlükbiliminin gelişim evrelerini başlangıcından günümüze dek dönemin toplumsal, siyasi gelişmeleri kapsamında ana hatlarıyla değerlendirmek ve dönemin öne çıkan sözlükleri ile sözlükbilimcilerini tanıtmaktır. Araştırmada Rus sözlükbilimine betimlemeli, art zamanlı ve eş zamanlı yöntemler kullanılarak yaklaşılmıştır. Çalışmada Rusya'da hazırlanan Rusça ve Türk dillerine özgü sözlüklere yer verilmiştir. Bu sözlüklerden örnek olarak verilen sözcüklerin kökeninin belirlenmesinde etimolojik sözlüklere başvurulmuştur. Çalışma, Rus

* Bu makale, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rus Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında Prof. Dr. Zeynep Bağlan Özer danışmanlığında Ümmüğülsüm Dohman tarafından hazırlanan "Rus Sözlükbilimi: Kuramlar ve Uygulamalar" başlıklı doktora tezinden oluşturulmuştur.

* Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü, e-posta: ugulsumdohman@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3713-7521

OPEN ACCESS

Geliş Tarihi (Received): 27.11.2023

Kabul Tarihi (Accepted): 30.11.2023

© Copyright 2023 Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi

Cite as/Atf: DOHMAN, Ümmüğülsüm (2023), "Rus Sözlükbiliminin Gelişme Evreleri", *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(2), 140-170. <https://doi.org/10.53711/balkanistik.1396555>

sözlükbiliminin gelişim evrelerini döneminin öne çıkan sözlükleriyle, sözlükbilimcileriyle değerlendirirken Türk dilleriyle ilgili sözlüklere de yer vermesi ve Rusça sözlüklerde bulunan Türk kökenli sözcüklerden örnekler sunması bakımından önemlidir. Çalışma, sadece Rus sözlükbiliminin zenginliğini değil Türk dillerinden Rusçaya geçerek Rusçayı zenginleştiren Türk söz varlığının görülmesi açısından da önem taşımaktadır. Zengin ve köklü bir sözlükbilim tarihine sahip olan Rusya'nın geçmişten günümüze bu alanda elde ettiği başarıların Türkiye'deki sözlükbilim çalışmalarının gelişimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rus Sözlükbilimi, Rus Sözlükbilimciler, Rusça Sözlükler, Türk Dili Sözlükleri.

THE PHASES OF PROGRESS IN RUSSIAN LEXICOGRAPHY

ABSTRACT: The Russian lexicographical tradition, which dates back to the 11th century, has extended over a vast area. This study focuses on Russian lexicography. The research questions include inquiries such as, the historical development of Russian lexicography, exploring how it has evolved and in what direction. Also, what are the factors affecting this development and which are the prominent dictionaries and lexicographers. The objective of the research is to assess the phases of progress in Russian lexicography from its inception to the present era, in parallel with the social and political developments of the period and to introduce the prominent dictionaries and lexicographers of the period. In the research study, Russian lexicography was evaluated by utilizing descriptive, diachronic, and synchronic methods. The research encompasses Russian and Turkic dictionaries produced in Russia. In determining the origins of the words provided as examples from these dictionaries, etymological dictionaries were consulted. This study holds significance as it evaluates the developmental phases of Russian lexicography, with a focus on prominent dictionaries and lexicographers of the period. This investigation also presents instances of words in Russian dictionaries with Turkic origins. The research holds significance concerning the depth of Russian lexicography and Turkic vocabulary that enriches Russian through its passage from Turkic languages. The accomplishments of Russia possess a rich and well-established history of lexicography from the past to the present, which can contribute to the development of lexicography studies in Turkey.

Keywords: Russian Lexicography, Russian Lexicographers, Russian Dictionaries, Dictionaries of Turkic Languages.

Giriş

Rus sözlükbilimi köklü bir sözlük geleneğine sahiptir. Bu zenginliği sağlayan faktörler arasında Rus sözlükbiliminin Ukrayna, Belarus kaynaklı başlaması ve Rusya'nın etkisi altında bulunan Türk halklarına özgü sözlüklerin hazırlanması önemli bir rol oynamaktadır. Söz gelimi, Günümüze ulaşan ilk sözlük unvanına sahip *Novgorod Kilise Kurallar Kitabı* (Novgorodskaya kormçaya) (1280), bir tarihçi ve etnograf olan V. N. Tatişçev'in Simbirs'k'te 4 dilde hazırladığı *Rusça – Tatarca – Çuvaşça – Mordovca Sözlük* (Russko – tatarsko – çuvaşsko – mordovski slovar) (1737-1738), Doğu bilimci O. İ. Senkovski'nin yayımladığı *Rusça – Türkçe Sözlük* (Rossiysko – turetskiy slovar) (1828-1829), araştırmacılar, D. M. Nasilov, E. R. Tenişev, A. M. Şçerbak ve V. M. Nadelyayev'in editörlüğünde oluşturulan *Kadim Türk Dili Sözlüğü* (Drevnetyurskiy slovar) (1969) adlı eserler Rus sözlükbiliminin değerini arttıran kaynaklardır.

Türkiye'de Rus sözlükbiliminin yeterince çalışılmamış olduğu görülmektedir. Alan yazın taraması yapıldığında Yapıcı'nın *Rus Ruhdibilim Kuramları Bağlamında Çağrışım Sözlüğü* (*Rusça – Türkçe Karşılaştırmalı İnceleme*) (2015), Kuzembayeva'nın *Türkçe-Rusça İki Dilli Sözlüklerin Sözlükbilimsel Yapısı* (2022) adlı doktora tezleri; Sarina'nın *Arapça – Rusça ve Rusça – Arapça Sözlüklerin Değerlendirilmesi* (2007), Minsafina'nın *Rus Sözlükçülüğü ve Tarihi ve Çağdaş Türk Lehçelerinde Rusça – Türkçe Sözlükler* (2015) ve Özcan'ın *B. A. Larin'in Sözlükbilim Kuramı ve Uygulamaları* (2019) adlı yüksek lisans tezleri; Aliyeva Esen'in *Rus Sözlükbilimine Genel Bir Bakış* (2009), Tekeli'nin *Rus Leksikografisi ve Rusça Sözlükler Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi* (2017) ve Minsafina'nın *Pötr Simon Pallas'ın Tüm Dillerin ve Lehçelerin Karşılaştırmalı Sözlüğü Üzerine Leksikografik İnceleme* (2020) adlı makalelerine rastlanmaktadır. Bu çalışmada, dönemin toplumsal, siyasi, teknolojik gelişmeleri ekseninde Rus sözlükbiliminin tarihî gelişimine dair

değerlendirmeler sunarak bu alandaki boşluğa katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Çalışmanın konusu Rus sözlükbilimidir. Araştırma, Rus sözlükbiliminin tarihî gelişimi nasıl ve ne yöndedir, bu gelişimi etkileyen faktörler nelerdir, öne çıkan sözlükler ve sözlükbilimciler hangileridir gibi soruları içermektedir. Bu sorulardan hareketle çalışmanın temel amacı Rus sözlükbiliminin gelişim evrelerini başlangıcından günümüze dek dönemin toplumsal, siyasi gelişimleriyle paralel bir şekilde ana hatlarıyla değerlendirmek ve dönemin öne çıkan sözlüklerini ve sözlükbilimcilerini tanıtmaktır. Bu araştırmada Rus sözlükbilimine betimlemeli, art zamanlı ve eş zamanlı yöntemler kullanılarak yaklaşmıştır. Rus söz varlığındaki Türk kökenli sözcüklerin tespiti için M. Fasmer'in (1986, 1987) ve N. M. Şanski'nin (1963, 1965), E. N. Şipova'nın (1976) etimolojik sözlüklerine başvurulmuştur. Bu bağlamda Rus sözlükbilim tarihiyle ilgili Rusya'da hazırlanan kaynaklar ve bu çalışma için basılı ya da basılı olmayan kitaplar, akademik dergiler, elektronik veriler incelenmiştir. Çalışma, Rus sözlükbiliminin gelişim evrelerini döneminin öne çıkan sözlükleriyle, sözlükbilimcileriyle değerlendirirken Türk dilleriyle ilgili sözlüklere de yer vermesi ve Rusça sözlüklerde yer alan Türk kökenli sözcüklerden örnekler sunması bakımından önemlidir. Çalışma, sadece Rus sözlükbiliminin zenginliğini değil Türk dillerinden Rusçaya geçerek Rusçayı zenginleştiren Türk söz varlığının görülmesi açısından da önem taşımaktadır.

Çalışmamızın odak noktasını oluşturan Rus sözlükbilim tarihi araştırmacılar tarafından genellikle birkaç döneme ayrılmaktadır. Bu bağlamda O. L. Rubleva (2004: 28) *Çağdaş Rus Dili Sözcükbilimi* (Leksikologiya sovremennogo russkogo yazıkı) adlı kitabında Rus sözlükbiliminin gelişim evrelerini üç döneme ayırmaktadır:

1. Sözlük öncesi dönem XI – XV. yüzyıllar

2. Erken sözlük dönemi XVI – XVII. yüzyıllar

3. Sözlüğün gelişim dönemi XVIII – XIX – XX. yüzyıllar

L. S. Kovtun, O. D. Kuznetsova, G. N. Sklyarevskaya, F. P. Sorokoletov (2001) tarafından hazırlanan *Rus Sözlükbilim Tarihi* (İstoriya russkoy leksikografii) adlı çalışmada Rus sözlükbilim tarihi iki döneme ayrılmış, ikinci dönem de kendi arasında üçe ayrılmıştır:

1. Eski dönem XI. – XVII. yüzyıllar

2. Yeni dönem XVIII. yüzyıldan XX. yüzyılın 90'lı yıllarını kapsayan dönem

2.1. XVIII. yüzyıl

2.2. XIX. yüzyıl

2.3. XX. yüzyıl

Dilbilimci Yu. N. Karaulov (1997: 209-211) *Rus Dili* (Russkiy yazık) adlı ansiklopedisinde Rus sözlükbiliminin gelişimini beş dönem altında ayrıntılı olarak incelemiştir:

1. İlk dönem XI-XV. yüzyıllar

2. İkinci dönem XVI-XVII. yüzyıllar

3. XVIII. yüzyıl

4. XIX. yüzyıl

5. XX. yüzyıl

Görüldüğü üzere Rus sözlükbiliminin gelişim evreleri araştırmacılar tarafından, üç ya da beş bölüme ayrılmıştır ancak dikkatli bakıldığında belirlenen tarihlerin benzerlik taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada da yukarıda belirtilen söz konusu tarihler temelinde Rus sözlükbiliminin gelişim evreleri “çarlık dönemi öncesi Rus sözlükbilimi”, “çarlık dönemi Rus

sözlükbilimi”, “Sovyet dönemi Rus sözlükbilimi” ve “Post-Sovyet dönemi Rus sözlükbilimi” başlıkları altında incelenmektedir.

Çarlık Dönemi Öncesi Rus Sözlükbilimi

Rus sözlükbilim tarihinin kökeni Ukrayna, Rusya ve Belarus halklarının tamamını kapsayan Doğu Slavlara ait olup X-XI. yüzyıllara kadar uzanmaktadır. X. yüzyılın sonunda Rusların Hristiyanlığı kabul etmeleri sonucunda kutsal kitapların açıklanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Günümüze ulaşan ilk Rusça açıklamalı sözlük 1280 yılında oluşturulan *Novgorod Kilise Kurallar Kitabı* (Novgorodskaya kormçaya) adlı listedir. 174 kelimeden oluşan bu sözlükte kutsal kitaplarda karşılaşılan kadim İbranice, Yunanca ve kadim Slavca sözcüklere yer verilmektedir. Sözlükte, Pavel, Pyotr, Golgofa, Erihon gibi farklı kutsal kişi adları açıklanmış, dinî terim ve ifadeler yer verilmiştir (Tseytlin, 1958: 6). Sözlüğün adından ve içeriğinden anlaşıldığı üzere söz konusu sözlüğün dinî metinlerde yer alan ve anlaşılmayan sözcükler üzerine kurulduğu açıktır. İkinci ünlü sözlük 1431 yılında *Novgorod Sözlüğü* (Novgorodskiy slovar) adıyla bilinen eserdir. İonna Lestviçnik’in eserinin ekinde yer alan bu sözlüğün ilk el yazmasında 61 sözcük bulunmaktadır. R. M. Tseytlin (1958: 7) *Novgorod Sözlüğü*’nü 1282 yılında hazırlanan *Novgorod Kilise Kurallar Kitabı*’yla karşılaştırmakta ve *Novgorod Kilise Kurallar Kitabı*’nı hacim ve içerik açısından daha dolu ve net bulmaktadır.

Rus sözlükbiliminde XV. yüzyılın ortasından önce hazırlanan ilk sözlüklere “glossari” (глоссарии – glossarii) adı verilmiştir. Glossariler anlaşılmayan bir sözcüğün açıklanmasına veya çevirisine verilen “glossa” (гlossa – glossa) adlı sözcüklerin bir araya getirilmesiyle oluşmuştur. Araştırmacılar (Kovtun vd., 2001: 40-49; Kozırev ve Çernyak, 2015: 14) glossarileri; “özel isim ve yer adları sözlükleri” (ономастиконы – onomastikonı), “sembol sözlükleri” (словари-приточники – slovari-

pritoçniki), “Slavca – Rusça sözlükler” (славяно-русские словари – slavyano-russkiye slovari) ve “konuşma kılavuzları” (словари-разговорники – slovari-razgovorniki) olmak üzere dört türe ayırmışlardır. Bu sözlükler metne bağlı kelime listeleri olup genellikle din adamları tarafından hazırlandığı için sözlüklerin içeriğinde de kutsal metinlerde geçen sözcükler yer almaktadır. Orta Çağ sözlüklerinin belirli bir yerleşim düzeninin bulunmadığı, sıklıkla bir kitabın sonunda ya da bir bölümünde düzensiz kelime listeleri şeklinde hazırlandıkları görülmektedir.

Çarlık Dönemi Rus Sözlükbilimi

Rus Çarlık dönemi Müthiş İvan lakaplı IV. İvan’ın 1547 yılında kendini “çar” ilan etmesiyle başlamıştır. XVI. yüzyıl sözlük çalışmaları din adamı, dilbilimci, yazar Lavrentiy Zizaniy Tustanovskiy ve Maksim Grek adlarıyla bağlantılıdır. Özellikle XVI. yüzyılın sonundan itibaren sözlükler içerik ve hacim bakımından değişmekte, yerleşim düzeninde alfabetik sıralama gözetilmektedir. Bu dönemde alfabe anlamına gelen “azbukovnik” (азбукovníк) adlı sözlük türleri oluşturulmaktadır. V. V. Vinogradov (1977: 211) *Rus Dilinin Açıklamalı Sözlükleri* (Tolkoviye slovari russkogo yazıka) adlı makalesinde, azbukovnikleri, “Yabancı ya da anlaşılmayan sözcüklerin gerçek ansiklopedik bilgilerle açıklandığı ve genellikle alfabetik düzende farklı bilgilerin sunulduğu sözlükler” şeklinde açıklamaktadır. *Rusça Kutsal Kitaplarda Anlaşılması Zor Olan Sözcükler Menkıbesi* (Skazaniye o neudobno poznavayemih reçah, ije obretayutsya v svyatih knigah Russkago yazıka) adlı sözlük ilk azbukovnik örneği olarak gösterilmektedir. Azbukovniklerde dilbilgisel özelliklerin yanında coğrafya, tarih gibi dil dışı alanlara ait sözcükler de yer almıştır. Bu özellikler onların, Orta Çağ’ın ansiklopedik sözlükleri olarak anılmasını sağlamıştır. Ansiklopedik bilgiler gibi farklı türde bilgilerin yer alması, o dönemde sözlükbilim kuramlarının henüz kesinleşmemiş ve sözlük türlerinin belirlenmemiş olmasıyla ilgilidir.

Bununla birlikte azbukovniklerin çok çeşitli bilgiler içermesi farklı türde sözlüklerin hazırlanması için temel oluşturmuştur.

XVIII. yüzyılın başında 1708-1710 yılları arasında ilk Rus imla reformu Çar I. Petro tarafından gerçekleştirilmiştir. Yeni alfabenin kabulüyle kilise dili arka plana çekilmekte ve çağdaş edebî dilin oluşturulması yönünde ilk adımlar atılmaktadır. Bu dönemin kuşkusuz en önemli ismi dilbilim, fizik, siyaset, gökbilim gibi birçok alanda başarılar gösteren M. V. Lomonosov'dur (1711-1765). 1745 yılında St. Petersburg Bilimler Akademisinde fizik profesörü olarak çalışmaya başlayan Lomonosov sayesinde akademinin derslerinde Rus dili duyulmuş ve ilk filolojik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Lomonosov, 1755 yılında yayımladığı *Rusça Dilbilgisi* (Rossiyskaya grammatika) adlı çalışmasıyla genel dilbilim, sözcük türleri, Rusça fonetik ve yazım, isimler, sıfatlar, fiiller gibi sözcük türleri ve söz dizimi üzerine ilk bilimsel bilgileri ve tanımlamaları gerçekleştirmiştir. Lomonosov, K. A. Kondratoviç'in, Venedikli G. Dondolo'nun ve A. İ. Bogdanov'un hazırladığı sözlüklerin değerlendirmesini yapmıştır. Bu sözlükler üzerine gerçekleştirdiği eleştiriler daha sonra hazırlanacak olan sözlüklere yöntem göstermesi bakımından önemlidir. Bu bağlamda Lomonosov'un filolojik çalışmaları ve sözlük eleştirileri *Rusya Akademisi Sözlüğü'nün* (Slovar Akademii Rossiyskoy) içeriğini ve hacmini etkilemiştir.

XVIII. yüzyılda sözlükbilim alanındaki en büyük gelişme 1783 yılında Rusya Akademisinin E. R. Daşkova başkanlığında II. Yekaterina tarafından açılmasıyla gerçekleşmiştir. 1789-1794 yılları arasında 6 cilt şeklinde yayımlanan *Rusya Akademisi Sözlüğü* (Slovar Akademii Rossiyskoy) akademinin ilk sözlüğüdür. Bu çalışma açıklamalı sözlük türünde hazırlanmış olup Rus dilinin hem ilk açıklamalı hem de ilk akademi sözlüğü olarak öne çıkmaktadır.

XVIII. yüzyılda yerel sözcükler de toplanmaya başlanmıştır. Rus seyyahlar, bilim insanları ve bilimsel gezi üyeleri yerel sözcükleri kayıt altına alan ilk kişilerdir. Örneğin, botanikçiler İ. G. Gmelina, İ. Yahtova, İ. İ. Lepehin, tarihçi G. F. Miller, matematikçi P. B. İnohodtsev yerel sözcükleri kayıt altına alanlardan birkaçıdır. Bu bilim insanları katıldıkları bilimsel geziler sırasında duydukları yerel sözcükleri kaydetmeye başlamışlardır. Bu bağlamda XVIII. yüzyılda birkaç yüz kelimedenden oluşan yerel sözlükler arasında Rus arkeolog, tarihçi A. S. Uvarov'un (1825-1884) tamamladığı *Velikiy Ustyug Şehrinde Kullanılan Bölgesel Sözcükler Sözlüğü* (Slovar oblastnih slov, upotreblyayemih v gorode Ustyuge Velikom) (1757) ve Finlandiyalı profesör, etnograf ve bir dilbilimci olan A. M. Şögren (1794-1855) tarafından hazırlanan *Vyatka Bölgesi Sözlüğü* (Vyatskiy oblastnoy slovar) (1772) yer almaktadır (Simoni, 1898: 443, 448).

XVIII. yüzyılda sözlük türlerinin netleşmesi bakımından da büyük gelişmeler katedilmiştir. Rus sözlükbilim tarihi üzerine çalışan Ye. Ye. Birjakova (2010: 16-18) ile V. A. Kozirev ve V. D. Çernyak (2000: 18) adlı araştırmacılar bu dönemin sözlük türlerini dörde ayırmışlardır:

1. Çeviri sözlükleri,
2. Yabancı dil sözlükleri ve anlaşılmayan sözcükler sözlüğü,
3. Terim sözlükleri ve ansiklopedik sözlükler,
4. Açıklamalı sözlükler.

Bu maddeler XVIII. yüzyıl sözlük türlerini ve Rus sözlükbilim tarihinin gelişim seyrini göstermesi bakımından önemlidir. Bu yüzyılda el yazması geleneğinden matbaacılığa geçilmiş, bu durum da sözlüklerin hazırlanması yolunu açarak sözlük basım hızını artırmıştır.

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde 1812 yılında Rusya-Fransa arasında Anavatan Savaşı'nın yaşanması halkın manevi duygularını arttırmıştır. Bununla birlikte Rus dilinin, tarihinin, halk eserlerinin, kültürünün, kadim

Rusça eserlerin ve yerel sözcüklerin incelendiği çalışmalar hazırlanmıştır. Söz konusu gelişmeler XIX. yüzyılda halkın konuşma dilini, kültürünü, tarihini, günlük yaşamını yansıtan diyalektolojik sözlüklerin doğmasını sağlamıştır. İ. İ. Sreznevski'nin öncülüğünde A. H. Vostokov'un ve M. A. Korkunov'un editörlüğünde 1852 yılında hazırlanan *Büyük Rus Dilinin Bölgesel Sözlüğü Denemesi* (Opıt oblastnogo velikorusskogo slovarya) ve 1858 yılında *Büyük Rus Dilinin Bölgesel Sözlüğü Denemesine Ek* (Dopolneniye k opıtu velikorusskogo slovarya) adlı çalışmalar ilk diyalektolojik sözlüklerdir.

Dil incelemelerinde karşılaştırmalı tarih yöntemini başlatan A. H. Vostokov'un editörlüğünde oluşturulan bir diğer sözlük *Kilise Slav Dili ve Rus Dili Sözlüğü* (Slovar tserkovnoslavvyanskogo i russkogo yazıka) adlı çalışmadır. 1847 yılında dört cilt olarak yayımlanan bu çalışma yaklaşık 114.749 sözcükten oluşarak ilk yazılı kaynaklardan XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar gelen eserlerin sözcüklerini kapsamaktadır (Vostokov, 1847). Böylece sözlük, kadim Rusçayı, kilise Slav dilini ve XIX. yüzyıl Rusçasını içermektedir.

Bir dilbilimci ve aynı zamanda bir hekim olan V. İ. Dal'in (1801-1872) *Yaşayan Büyük Rus Dilinin Açıklamalı Sözlüğü* (Tolkovıy slovar jivogo velikorusskogo yazıka) adlı eseri diyalektoloji sözlükleri arasındaki en ünlü sözlüktür. Bu sözlük 1863-1866 yılları arasında 4 cilt şeklinde yayımlanmıştır. Sözlüğün ilk baskısında 30.000'den fazla atasözü, deyim ve bilmece bulunmaktadır. Sözlükte, Türk kökenli sözcükler de yer almaktadır. Örneğin; арба, араба – *arba, araba*, басалыкъ – *basalık (bataklık)*, башка – *başka (baş, kafa)*, кафтанъ – *kaftan*, куймакъ – *kuymak*, кумысь, кумызь – *kumis, kumız (kıımız)*, сара – *sara (para)*, сарай – *saray (saray (kapalı büyük alan), ambar, kiler)*, саман – *saman*, сабан – *saban*, ярлык – *yarlık (ferman, yarlık)* madde başları sözlüğün ilk baskısındaki Türk dillerine ait sözcüklerden birkaçıdır (Dal I, 1863). "Sözlüğün malzemeleri 1819-1872 yılları arasında tam 53

yıl boyunca bizzat Dal'in kendisi tarafından kayıt altına alınmıştır. Halk dilinin ilk kayıtlarını 19 yaşında subayken tutmuştur" (Kozirev ve Çernyak, 2015: 23). Dal, gençliğinden itibaren halk diline duyduğu ilgi sayesinde diyalektoloji sözlüklerinin en önemlilerinden birini hazırlamıştır.

Diyalektoloji, karşılaştırmalı ve tarihî fonetik, sözcük bilim, sözlükbilim, Türk dillerinin dil bilgisi, Türk yazılı eserlerin Runik, Uygur, Arap alfabesinde yayımlanması, Türk metinbilimi, Türk folkloru ve tarihi gibi birçok alanda çalışma yapan Alman asıllı Türkolog V. V. Radlov'un *Türk Lehçeleri Sözlüğü Denemesi* (Opıt slovarya tyurskih nareçiy) 4 cilt şeklinde 1893-1911 yılları arasında yayımlanan önemli bir diyalektoloji sözlüğüdür. Türk bilim dünyası için büyük bir değer olan bu sözlük, Radlov'un Kazan'da ve Altay'da Türk dillerine ve lehçelerine ait söz varlığının bizzat kendisi tarafından kaydedilip, St. Petersburg'da onların işlenmesiyle ortaya çıkan değerli bir eserdir. Birçok sözlüğe kaynaklık etmiştir.

Yukarıda bahsedildiği üzere XIX. yüzyılda tarihî sözlükbilim alanında da gelişmeler yaşanmaktadır. Bu dönemin öne çıkan tarihî sözlüğü Rus dili tarihinin incelenmesiyle ilgilenen, İ. İ. Sreznevski'nin (1812-1880) hazırladığı *Yazılı Eserler Temelinde Kadim Rusça Sözlüğü İçin Malzemeler* (Materialı dlya slovarya drevnerusskogo yazıka po pismennım pamyatnikam) adlı eserdir. Söz konusu çalışma Sreznevski'nin çocuklarının yardımıyla kendisinin vefatından sonra 1893-1912 yılları arasında 3 cilt olarak yayımlanmıştır. Sreznevski'nin sözlüğünün ardından A. L. Dyuvernua'nın da *Kadim Rusça Sözlüğü İçin Malzemeler* (Materialı dlya slovarya drevnerusskogo yazıka) adlı çalışması kendisinin vefatından sonra eşi G. A. Dyuvernua'nın ve öğrencilerinin yardımıyla 1894 yılında yayımlanmıştır.

XIX. yüzyılın bir diğer önemli sözlüğü 1891 yılında akademi sözlüğü olarak hazırlanan *Rus Dili Sözlüğü*'dür (Slovar russkogo yazıka). İlk cildi Ya. K. Grot (1812-1893) editörlüğünde hazırlanan sözlüğün zaman sınırlamasını

M. V. Lomonosov döneminden XIX. yüzyılın sonunu kapsayan dönem oluşturmaktadır. Sözlük, genel olarak edebî ve mesleki dilde kullanılan sözcükleri içermektedir. Ya. K. Grot'un ölümünden sonra sözlüğün editörlüğü değerli dilbilimci A. A. Şahmatov'a verilmiştir.

XIX. yüzyılın sonunda N. V. Goryayev tarafından hazırlanan *Rus Dilinin Karşılaştırmalı Etimolojik Sözlüğü* (Sravnitelnyy etimologičeskiy slovar russkogo yazıka) (1892) ilk bilimsel etimolojik çalışma olarak öne çıkmaktadır.

Çarlık döneminde Türk dillerinin sözlükleri üzerine de araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu durum Rus dil siyasetiyle ilgilidir. IV. İvan, 1552'de Türk toprakları olan Kazan'ı ve hemen ardından 1556'da Astrahan'ı ele geçirerek bu topraklardaki Türk hâkimiyetini resmî olarak sonlandırmıştır. Rusya'nın sınırları kısa sürede Hazar Denizi kıyılarına, Kafkaslara, Osmanlı İmparatorluğu sınırlarına ve Osmanlı Türklerinin nüfuz sahalarına yaklaşmıştır (Kurat, 1999: 153-154). Dolayısıyla Rusya XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendi etnik yapısına farklı milletleri dâhil ederek çok milletli bir devlet hâline gelmeye ve Tatar, Çuvaş, Başkurt gibi birçok Türk halkını Ruslaştırmaya başlamıştır. Orada yaşayan Türk halkları, Rus halkıyla karışmıştır. Doğal olarak Rusça – Türk dilleri etkileşimi de artmaya devam etmiş ve bu durum sözlüklere yansımıştır. XVIII. yüzyılın ikinci çeyreğiyle birlikte Türk dilleri üzerine dil bilgisi kitapları ve sözlükler hazırlanmaya başlanmıştır. V. N. Tatişçev'in, Simbirsk'te 4 dilli *Rusça – Tatarca – Çuvaşça – Mordovca Sözlük* (Russko – tatarsko – çuvaşsko – mordovski slovar) (1737-1738), din adamı, Tatarca öğretmeni İosif Giganov'un St. Petersburg'da *Türkçe ve Arapça Dilbilgisi* (Grammatika turetskogo i arabskogo yazıka) (1801), İran kökenli Rus Doğu bilimci A. K. Kazembek'in (asıl adı Muhammed Ali Kazem-Bek) Kazan'da *Türkçe – Tatarca Dilbilgisi* (Grammatika turetsko – tatarskogo yazıka) (1839), Alman kökenli Hint ve Sanskrit uzmanı O. N. Böhtlingk'in *Yakut Dili Grameri*

(Grammatika yakutskogo yazıka) (1851), O. İ. Senkovski'nin *Rusça – Türkçe Sözlük* (Rossiysko – turetskiy slovar) (1854), V. V. Velyaminov Zernov *Çağatayca Sözlük* (Slovar djagataysko – turetskiy) (1868) adlı eserleri yayımlanmıştır.

Sovyet Dönemi Rus Sözlükbilimi

1917 Ekim Devrimi'yle başlayan Sovyet dönemi Rus sözlükbilim çalışmalarının zirve yaptığı bir dönemdir. Bu dönemde SSCB'nin kurucusu Rusya, kendisine bağlı Türk halkları ve Rus dili üzerinde çeşitli siyasetler izlemiştir. Bu siyasetlerin gerçekleştirilmesi için çeşitli kararname yayımlanmıştır. Bunlardan en önemlileri 15 Kasım 1917 tarihli "Rusya Halklarının Hakları Beyannamesi" (Deklaratsiya prav narodov rossii), 31 Ekim 1918 tarihli "Ulusal Azınlık Okulları Hakkında" (O şkolah natsionalnih menşinstv) ve 26 Aralık 1919 tarihli RSFSC Halk Komiserleri Konseyinin kararıyla "RSFSC Nüfusu Arasında Cehaletin Ortadan Kaldırılması Hakkında" (O likvidatsii bezgramotnosti sredi naseleniya R.S.F.S.R) adlı kararnamelerdir. Bu kararnamelerin maddeleri incelendiğinde Sovyet politikasının çoğulculuk, halkların eşitliği ve bağımsızlığı, dil, din ve eğitim özgürlüğü gibi hususlar üzerine temellendiği görülmektedir. Ancak yürütme esnasında vadedilenlerin tam tersi bir uygulama izlendiği anlaşılmıştır.

XX. yüzyılın ilk yarısında hem Ruslar hem SSCB'ye bağlı Türk halkları için imla reformları söz konusudur. Sovyet döneminde imlanın iyileştirilmesi önemli ve toplumsal bir sorun olarak öne sürülmüş, gelişen Sovyet ekonomisi ve kültür inşası için kullanılan temel araç ve yöntemlerden biri olmuştur (Musayev, 1973: 7). İmla ve alfabe ile bağlantılı değişikliklerin temelinde düşük okuryazarlığın sosyalizmin yayılmasına engel olduğu düşüncesi öne sürülerek alfabe değişimi propagandalarında "*cehalet son*" sözleri ilk yeri almıştır. 1900'lü yıllardan itibaren Kiril alfabesinin değişimine

yönelik yapılan toplantılar, öne sürülen fikirler neticesinde, Sovyet dönemi öncesinden farklılaşmak, eskiye ait olanı değiştirmek amacıyla imla reformunun ilk ayağı Rus toplumu için 1917-1918'de gerçekleşmiştir. SSCB'ye bağlı Türk halklarından Kazak, Azerbaycan, Tuva, Hakas, Kumuk, Başkurt, Yakut, Karakalpak gibi birçok Türk halkı 1928'de Latin alfabesine, 1938-1940 yılları arasında ise Rusça Kiril alfabesine geçirilmişlerdir. Onlar için hazırlanan alfabeler birbirinden farklıdır, böylece Türk halklarını birbirinden uzaklaştırmak, dil, din, tarih bilincini zayıflatmak amaçlanmaktadır.

Sovyet döneminde ortaya çıkan toplumsal, dinî, siyasi, bilimsel ve teknolojik gelişmeler hayatın her alanına nüfuz ettiği gibi Rus dilinin de değişmesini ve gelişmesini sağlamıştır. Yeni sözcük yapım yolları oluşmuştur. Kısaltma yoluyla sözcük yapım yöntemi en öne çıkanıdır. O kadar çok kısaltma sözcük yapılmıştır ki sözlüğü bile hazırlanmıştır. Bu alandaki ilk sözlük N. N. Serokuzov editörlüğünde oluşturulan *Kullanıma Giren Kısaltılmış Adlar Sözlüğü*'dür (Slovar voşedşih v obihod sokraşçennih nazvaniy) (1924). Ardından D. İ. Alekseyev, İ. G. Gozman, G. V. Saharov tarafından 12.500 kısaltma sözcüğün yer aldığı *Rusça Kısaltmalar Sözlüğü* (Slovar sokraşçeniy russkogo yazıka) 1963 yılında yayımlanmıştır. 1984'te dördüncü baskısı tamamlanan sözlükteki kısaltılmış maddelerin toplamı 17.700'e ulaşmıştır. Bu dönemdeki dil siyasetine uygun şekilde hazırlanan sözlük türlerinden biri de *Rusça Yeni Sözcükler ve Anlamlar Sözlüğü* (Slovar novih slov i znaçeniy russkogo yazıka) adlı seridir. Sözcüğün devingen bir olgu olmasından hareketle 1960'lı yıllardan itibaren yeni sözcükler ve yabancı dillerden Rus diline dâhil olan sözcükler takip edilmiş ve *Yeni Sözcükler ve Anlamlar Sözlüğü* adlı bir sözlük serisi oluşturulmuştur. Günümüzde de yayınları devam eden bu çalışma için 10 yıl gibi zaman aralıkları belirlenerek süreli yayınlar incelenmekte ve bu süreçteki sözcüklerin değişimleri, yeni oluşumları kaydedilerek sözlükleri

oluşturulmaktadır. Bu kapsamda hazırlanan ilk sözlük 1971 yılında yayımlanan *Yeni Sözcükler ve Anlamları. 60'lı Yılların Basın ve Edebî Kaynaklarına Göre Oluşturulan Sözlük-Danışma Kılavuzu* (Novviye slova i znaçeniya. Slovar-spravoçnik po materialam pressı i literaturı 60-h godov) adlı çalışmadır. Bu serinin dördüncüsü 90'lı yılların yeni sözcüklerini içermekte olup 2009 yılında yayımlanmıştır. XXI. yüzyılın ilk 10 yılının yeni sözcüklerinin sözlüğü de hazırlanmaktadır. Böylece dile yeni giren sözcüklere, edebî dili yansıtan normatif, genel sözlüklerde vb. hemen yer verilmemektedir. Dildeki kalıcılığına bakılmakta, yabancı sözcüklerin sözlüklere hemen alınması da bir anlamda engellenmektedir. Başka bir deyişle dil siyaseti olarak Sovyet diline her sözcük de alınmamaktadır. Bu seriler dışında yeni sözcükler sözlüğü, yabancı sözcükler sözlüğü başlıkları altında yeni sözcüklerin ve yabancı kökenli sözcüklerin yer aldığı sözlükler oluşturulmaktadır.

Sovyet döneminde yeni sözcükler ortaya çıktığı gibi üslup değişimleri de yaşanmaktadır. Özellikle XX. yüzyılın ikinci çeyreğinde Sovyet dilini ve değişikliklerini yansıtacak normatif sözlüklere ve iki dilli sözlüklere ağırlık verilmiştir. Normatif sözlükbilim alanında çalışan sözlükbilimcilerin başında V. V. Vinogradov, D. N. Uşakov ve S. İ. Ojegov gelmektedir. Bu üç bilim insanı hem arkadaş hem öğretmen-öğrenci ilişkisi içerisinde ortak sözlük çalışmalarında bulunmuşlardır. D. N. Uşakov, 1910'lu yıllardan itibaren doğru telaffuzla 1920-1930'lu yıllardan itibaren Rus imlasının sadeleştirilmesi ve iyileştirilmesiyle ilgili tartışmalarda yer almıştır. Uşakov, açıklamalı sözlüğünü hazırlarken *İmlâ Kılavuzu* (Orfografiçeskiy slovar) üzerinde de çalışmaktadır. 1934 yılında yayımlanan bu çalışma, ilkokul ve ortaokul öğrencileri için hazırlanmış olup güncelliğini hâlâ koruyan bir kılavuzdur. Son baskısı ise 2019 yılında yayımlanmıştır. D. N. Uşakov, kendisinden sonraki tüm sözlüklere öncülük eden ve çağdaşlığını günümüzde de koruyan *Rus Dilinin Açıklamalı Sözlüğü'nü* (Tolkoviy slovar

russskogo yazıka) 1935-1940 yılları arasında dört cilt olarak yayımlamıştır. Bu çalışmada S. İ. Ojegov (1900-1964) ve V. V. Vinogradov (1894-1969) da yer almaktadır. Normatiflik çerçevesinde sözcüklerin doğru kullanımı, telaffuzu, yazımı, vurgusu, dil bilgisi ve üslup özellikleri, anlamları belirtilmeli, yabancı sözcüklerin kökeni gösterilmelidir. Bu bağlamda Rus söz varlığında yer alan Türk kökenli sözcüklerin kökeni de kısaca verilmektedir. Örneğin: башлык – *başlık*, башмак – *başmak*, кавун – *kavun*, чердак – *çerdak* (*çardak*) bu sözcüklerden birkaçıdır. Sovyet dilini yansıtan bir sözlük olarak Uşakov'un sözlüğü başta olmak üzere Sovyet döneminde hazırlanan sözlüklerde dinî, kiliseyle ilgili sözcüklerin yanına (рел. – *rel.*) ya da (религ. – *relig.*) veya (церк. – *tserk.*) etiketleri konulmuştur. Sovyet döneminde din olgusu yasaklandığı, Sovyet insanının yaşam tarzından çıkarıldığı için söz konusu etiketlerle dinî alana ait sözcük ve terimler ötekileştirilmekte, Sovyet yaşam tarzından çıkarılmaya çalışılmaktadır. Sovyet dönemi sözlüklerinin genel özelliklerinden biri de Ekim Devrimi'nden sonra ortak millî dile giren toplumsal – siyasi ve terim sözcüklerine genişçe yer verilmesidir. Örneğin: Белогвардеец – *belogvardeyets* (*beyaz ordu için savaşan kişi/asker*), большевизм – *bolşevizm*, комсомолец – *komsomolets* (*komünist, komsomol*), красноармеец – *krasnoarmeyets* (*Kızıl Ordu*) bunlardan birkaçıdır.

V. V. Vinogradov, dil tarihi, üslupbilim, deyimbilim, metinbilim, dilbilgisi, biçim bilgisi, sözcük yapımı, sözcükbilim, söz dizimi, sözlükbilim, gibi birçok alan üzerinde araştırmalar yaparak normatif sözlükbilime büyük katkılar sağlamıştır. Çalışma alanının geniş olması sebebiyle 1926-1927 yıllarından itibaren D. N. Uşakov'un editörlüğünde hazırlanan *Rus Dilinin Açıklamalı Sözlüğü*'nün çalışmalarına katılmıştır. Vinogradov'un bu sözlük çalışmasındaki görevi Rus edebî dilinin söz varlığının tespiti, sözcüklerin anlamlarının, üslup ve dil bilgisi özelliklerinin belirlenmesidir. Bu sözlükte hazırladığı birçok sözlük maddesinin yanı sıra, yardımcı sözcükler

içerisinde yer alan edatların, bağlaçların ve kiplerin tanımlanması işini de V. V. Vinogradov gerçekleştirmiştir (Galkina-Fedoruk, 1956: 6). Vinogradov kuramsal sözlükbilim üzerinde yoğun bir şekilde çalışmıştır. Bu alanda “XVIII.-XX. Yüzyıllar Rus Edebî Dilinin Tarihsel Sözlüğü Sorunu Üzerine” (Vopros istoričeskom slovaru russkogo literaturnogo yazıka XVIII-XX vv.) (1941), “Rus Dilinin Açıklamalı Sözlükleri” (Tolkoviye slovari russkogo yazıka) (1941), “Rus Sözlükbiliminin Bazı Sorunları Üzerine” (O nekotorih voprosah teorii russkoy leksikografii) (1956), “Rus Sözlükbilim Geleneğinde Eş Seslilik Üzerine” (Ob omonimii v russkoy leksikografičeskoj traditsii) (1967) adlı makaleleri kaleme almıştır. Bu makalelerde Rus sözlükbiliminin temel sorunları olan üslup, anlam, eş seslilik, çok anlamlılık üzerinde durmuştur. Sözlükte verilen madde başları açıklanırken, ilgili deyimler, deyişler ve atasözlerinin de yer alması gerektiğini açıklamıştır. Tarihî sözlüklerin hazırlanmasının üslup problemlerini çözeceğine, iki dilli yazar sözlüklerinin normatif sözlüklere kaynak sağlayacağına, Rus dilinin tek ve ortak bir standardının oluşturulabilmesi için normatif sözlüklerin hazırlanması gerekliliğine dikkat çekmiştir. Yazar dili sözlükleri üzerine çalışmalarından birini, sıklıkla hazırlanmasını belirttiği 4 ciltlik *Puşkin’in Dili Sözlüğü*’yle (Slovar yazıka Puşkina) (1956-1961) gerçekleştirmiştir.

V. V. Vinogradov’un öğrencisi ve arkadaşı S. İ. Ojegov da kuramsal ve uygulamalı sözlükbilime büyük katkılar sağlamıştır. Ojegov da Uşakov’un sözlüğünde yer almış, bu sözlüğün hazırlanması sırasında edindiği deneyimler neticesinde 1949 yılında *Rus Dili Sözlüğü*’nü (Slovar russkogo yazıka) tek cilt olarak yayımlamıştır. Bu sözlük çağdaş Rus dilini incelemek, öğrenmek ve anlamak isteyen halkların söz kültürünü yükseltmek için hazırlanmıştır. *Rus Dili Sözlüğü*, Rus edebî dilinin normları netlik kazandıktan sonra tamamlandığından Sovyet döneminde oluşan Rus edebî dilinin ve sözünün normlarını doğrulamak ve yansıtmak amacı taşımaktadır. Sözlükte Uşakov’da olduğu gibi her yabancı sözcüğün kökeni

gösterilmemiştir. Böyle bir husus sözcüğün planında da yer almamaktadır. Ancak Ojegov (1949: III-XIV), sözlüğün yapısını anlattığı sayfalarda Rus söz varlığında kullanılan ve yabancı olduğu anlaşılmayan başka bir deyişle öz Rusça olduğu düşünülen sözcüklerin etimolojisinin gösterildiğini belirtmiştir. Örneğin, кенаф – *kenaf* sözcüğünün Türk kökenli olduğu belirtilirken алтын – *altın*, алый – *alıy* (*al, kırmızı*), алмаз – *almaz* (*elmas*) gibi Türk kökenli sözcüklerin etimolojisi verilmemektedir. Demek ki bu sözcüklerin yabancı olduğu anlaşılmaktadır.

Sovyet döneminde kuramsal sözlükbilim alanındaki en önemli gelişmelerden biri, L. V. Şçerba'nın 1940 yılında yayımladığı *Genel Sözlükbilim Kuramı Denemesi* (Опыт общей теории лексикографии) adlı çalışmasıyla yaşanmıştır. Bu çalışmada Şçerba (2004) sözlükleri türlerine göre ayırarak özelliklerini açıklamış ve böylece ilk sözlük sınıflandırmasını yapmıştır. Bununla birlikte sözlükbilimin kendi kuram ve yöntemleri olduğunu belirterek sözlükbilimin bir bilim olup olmadığı tartışmalarına son vermiştir. Böylece Şçerba sadece Rusya'da değil dünyada sözlükbilimin kuramsal temellerini atan ilk kişi olarak öne çıkmıştır. Şçerba'dan sonra S. İ. Ojegov da "Çağdaş Rus Dilinin Açıklamalı Sözlüklerinin Üç Türü Hakkında" (О трёх типах толковых словарей современного русского языка) adlı makalesiyle 1952 yılında L. V. Şçerba'dan sonra sözlük sınıflandırmasıyla ilgili çalışma yapan ikinci kişi olmuştur. Bu çalışmanın bir diğer önemi sözlük hazırlamada temel sorunlardan biri olan sözlük hacminin belirlenmesi konusunda çizilen sınırlardır. Sözlükleri "büyük sözlük", "orta sözlük" ve "küçük sözlük" olarak üçe ayırmıştır. "Büyük sözlükte, çağdaş edebî dil, geniş bir tarihsel perspektifte sunulurken; orta sözlükte, çağdaş edebî dilinin üslup özellikleri tarihsel açıdan detaylı bir şekilde incelenir ve popüler bir tür olan küçük sözlüklerde ise standart, aktif ve çağdaş edebî sözün yansıtılması amaçlanır" ifadelerine yer vermiştir (Ojegov, 1974: 165-166). Belirlediği bu üç türün söz varlığının ayrıntılarını da açmıştır. Örneğin, terim

sözcükler, alıntı sözcükler, jargon sözcükler ve sözcüklerin kökeni büyük sözlük türünde genişçe yer alabileceğini ve küçük ve orta sözlüklerde terim sözcüklerin bulunmaması, sözcüklerin kökeni, alıntı sözcükler ve jargon sözcüklerin ise kısmen gösterilebileceğini ifade etmiştir. Sözcüklerin üslup özellikleri tarihî açıdan çok değişken olduğu için büyük sözlüklerde yer almayabilir. Orta ve küçük sözlükler gibi çağdaş dili kapsayan sözlüklerde ise madde başlarının anlam sıralaması güncel kullanımla başlamalıdır (Ojegov, 1974: 169-170, 176-180). Ojegov'un kuramsal alanda gerçekleştirdiği bir diğer çalışma "Sözcükbilim ve Sözlükbilim Sorunları" (Voprosi leksikologii i leksikografii) (1953) adlı makaledir. Bu makalede Ojegov (1974), sözcüğün anlamının belirlenmesi üzerinde durarak sözcüğün morfolojik, fonolojik, gramer, semantik vb. alanlarla ilintili olarak çok boyutlu açılardan irdelenmesi gerekliliğini belirtmektedir. Ojegov da vurgu, telaffuz, imla üzerinde çalışmış, Rus toplumunun söz kültürünü yükseltmek adına çeşitli çalışmalarda bulunmuştur. Bu bağlamda 1955 yılında alanın ilk *Rusça Edebî Vurgu ve Telaffuz* (Russkoye literaturnoye proiznoşeniye i udareniye) sözlüğünü oluşturmuştur. 1956'da *Rusça İmlâ Kılavuzu*'nu (Orgografiçeskiy slovar russkogo yazıka) hazırlamıştır. 1962 yılında *Rus Sözü'nün Doğruluğu* (Pravilnost russkoy reçi) adlı çalışmayı öğrencileri L. P. Kırısın'ın, L. İ. Skvortsov'un ve N. İ. Tarabasova'nın katılımıyla tamamlamıştır. Özetle S. İ. Ojegov kuramsal ve uygulamalı sözlükbilim çalışmaları için yöntemler, kuramlar sunarak araştırmacılara yol göstermiş, hazırladığı sözlüklerle de uygulamasını gerçekleştirmiştir.

Sovyet döneminde Rusçanın en iyi ve yetkin etimoloji sözlükleri hazırlanmıştır. Bu çalışmalar M. Fasmer ve N. M. Şanski adlarıyla yakından bağlantılıdır. M. Fasmer'in *Rus Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (Russisches Etymologisches Wörterbuch) adlı eseri ilk başta Almanya'nın Heidelberg şehrinde Alman dilinde 1950-1958 yılları arasında yayımlanmıştır. Yaklaşık 40-50 yıllık bir emeğin ürünü olan bu sözlük üç ciltten meydana gelmektedir.

1964 – 1973 yılları arasında ise O. N. Trubaçyov editörlüğünde eklemeler yapılarak dört cilt şeklinde *Rus Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (Etimolojişeskiy slovar russkogo yazıka) başlığıyla Rusya’da yayımlanmıştır. Fasmer’in sözlüğü incelendiğinde Türk kökenli sözcüklerin miktarının fazlalığı dikkat çekmektedir. Söz gelimi, sözlükte yer alan аба – *aba*, айран – *ayran*, айва – *ayva*, алтын – *altın*, арба – *arba (araba)*, бардак – *bardak*, баткак – *batkak (bataklık, çamur)*, домбра – *dombra*, евщан – *yevşan (pelin/yavşan otu)*, емурлук – *yemurluk (yağmurluk)*, имам – *imam*, калкан – *kalkan*, камыш – *kamış*, курган – *kurgan*, сабан – *saban*, саман – *saman* madde başları Türk kökenli sözcüklerden yalnızca birkaçıdır.

Sovyet döneminde öne çıkan sözlükbilimsel yönelimlerden biri de genel sözlükbilimin bir dalı olarak adların incelenmesi ve sözlüklerde bir araya getirilmesiyle ilgilenen “adbilimsel sözlükbilim”dir. Adbilimsel sözlükbilim (ономастическая лексикография – onomastičeskaya leksikografiya) tarihi XIII. yüzyılda hazırlanan *Yahudice Sözlük* (Reç jidovskago yazıka) ve *Yahudice Özel İsimler* (O imenah: glagolemih jidovskim yazıkom) başlıklı sözlüklere dayanmaktadır. Ancak bilimsel olarak ortaya çıkması XIX. yüzyıla rastlamaktadır. Adbilimin dalları içerisinde en yaygın olanlar kişiadbilim/antroponimi ve yeradbilim/toponimidir. Kişi adları ve yer adları bir milletin tarihini, maddi ve manevi kültürünü, dünya görüşünü sunan ve aydınlatan dil birimleridir. Kişi ve yer adlarını silmek ya da ortadan kaldırmak zor olduğu için kişi ve yer adları aracılığıyla bir milletin geçmişine dair bilgiler edinmek mümkündür. Dolayısıyla sözlüklerde yansıtılmaları çok önemlidir. Rusya’da kişi adbilim çalışmalarının öne çıkan ismi N. A. Baskakov ve yer adbilimin önde gelen temsilcisi ise E. M. Murzayev’dir. Her ikisinin de ortak noktası Türk kökenli kişi ve yer adlarını incelemeleridir.

N. A. Baskakov’un *Türk Kökenli Rus Soyadları* (Russkiye familii tyurskogo proishojdeniya) (1979) ve “İgor Bölüğü Destanı”nda Geçen Türk

Kökenli Söz Varlığı (Tyurskaya leksika v "Slove o polku İgoreve") (1985) başlıklı eserleri adbilim konusunda öne çıkan temel çalışmalarıdır. Baskakov (1979: 10) *Türk Kökenli Rus Soyadları*¹ adlı çalışmasında Rus ailelerinin büyük bir bölümünün atalarının Türk kökenli olduğunu, bu bağlamda XIV-XV. yüzyıllara ait soyadların Altın Orda asıllı, bazen de Oğuzlardan ve Peçeneklerden kalma daha eski Türk soyadlarının bulunduğunu aktarmaktadır. Baskakov bu eserde kendi adı da dâhil olmakla birlikte "Uşakov, Bulgakov, Kuşev, Bahtin, Murziç, Çerkasskiy, Koltovskoy, Kazembek, Koçubey" gibi Rusça görünen birçok soyadının Türk kökenli olduğunu göstermiştir. Bunların sayısının 300'den fazla olduğunu araştırmacısını bekleyen çok sayıda Türk kökenli soyadı bulunduğunu belirtmiştir. Baskakov'un *İgor Bölüğü Destanı*'nda Geçen Türk Kökenli Söz Varlığı adlı eseri ise kadim Rus diliyle, Doğu Avrupa'daki Moğol dönemi öncesi kadim Türk kavimlerinin dillerinin etkileşimini ortaya çıkarmak amacıyla 1985 yılında yazılmıştır. *Destan*'da yer alan Türk kökenli halk adları içerisinde Baskakov, "Hinovi/Hinova, Tolkovin, Ovarı (Avar), Ugor, Moguti, Tatrani/Tatarı, Şelbiri, Topçakı, Revugı, Olberı" etnonimlerine, mitolojik ve destansı adlarda "Veles, Boyan" sözcüklerine yer vermiştir. Kişi adlarında ise "Şarokan, Konçak, Gzak, Kobyak, Ovlur/Vlur" adlarından söz etmektedir. Bu kişi adları Kıpçak liderlerinin adları olup "Ovlur/Vlur" Hint Avrupa kökenli, diğerleri ise Türk kökenlidir.

E. M. Murzayev, yer adbilim çalışmalarına kuramsal ve uygulamalı alanda büyük katkılar sağlamıştır. 1930'lu yıllarda gerçekleştirdiği ilk Orta Asya saha çalışmalarından itibaren coğrafi terimleri ve yer adlarını kaydetmeye başlamış ve 1959 yılında *Yerel Coğrafi Terimler Sözlüğü*'nü (Slovar mestnih geografičeskih terminov) yayımlamıştır. Bu sözlük Sovyetler Birliği halkları tarafından kullanılan yaklaşık 2800 coğrafi terim

¹ Bu eser, Prof. Dr. Samir Kazımoğlu (1997) tarafından Türkçeye çevrilerek 1997 yılında *Türk Kökenli Rus Soyadları* başlığıyla TDK yayınlarından çıkmıştır.

içermektedir. Söz konusu sözlükte yer alan арач – *agaç (ağaç)*, ада – *ada*, алан – *alan (açık alan)*, арал – *aral (ada)*, арка – *arka (sirt)*, баир – *bair (bayır)*, бахча – *bahça (bahçe, bostan)*, богаз – *bogaz (boğaz, geçit)*, гум – *gum (kum)*, джаланап – *djalanaş (açık alan yeri)*, кайнак – *kaynak*, кала – *kala (kale)* sözcükleri Türk kökenli madde başlarından birkaçıdır. 1959 yılında yayımladığı *Yerel Coğrafi Terimler Sözlüğü*'nün gerek eskimesi gerek baskısının tükenmesi ve yetersiz kalması sebebiyle coğrafi sözlüklerin baş tacı olan *Ulusal Coğrafi Terimler Sözlüğü*'nü (Slovar narodnih geografičeskih terminov) 1984'te tamamlamıştır. SSCB'de, alanında hazırlanan ilk sözlük olan bu çalışmanın temel amacı; en önemli, en sık, en tipik coğrafi terimlere ve toponimlere yer vermektir. Sözlüğe dâhil olan sözcükler Murzayev'in Orta Asya gezileri sonucunda bizzat kendisi tarafından kaydedilen terimler ve toponimlerdir (Murzayev, 1984: 7). Murzayev'in sözlüğünde, агыл – *agıl (kışla, ahır, çit)*, ада, ата – *ada, ata (ada)*, айан – *ayan (dağ çayırı)*, аймак – *aymak (bölge, ülke)*, аксу – *aksu (beyaz, temiz su)*, ал – *al (köy, ulus)*, алас – *alas (çayır)*, алын – *alın (dağın önü yamaç)*, ара – *ara (ara, mesafe)*, астраган – *astragan (küçük körfez)*, балчут, балчык – *balçuk, balçık (balçık)*, балык, балыг – *balık, balıg (şehir)*, баскан – *baskan (baskın, sel)*, гëз, кез – *göz, kez (göz, kaynak)*, гуйы – *guyı (kuyu)*, дара, дере – *dara, dere (dere, kanyon)*, дап – *daş (taş)* sözcükleri Türk kökenli madde başlarındanıdır.

Sovyet döneminde yaşanan gelişmelerden biri de 1960 yılında sözlükbilimci, diyalektolog Boris Aleksandroviç Larin (1893-1964) başkanlığında kurulan "Larin Sözlükbilim Merkezi"nin (Larinskaya leksikografičeskaya škola) St. Petersburg'ta açılmasıdır. Merkez, sözlük çalışmalarına diyalektoloji sözlüğü, tarihî sözlük, yazarların dili ve iki dilli yazar sözlüğü ekseninde başlamış, sonrasında deyimler, atasözleri ve jargon sözlüklerini de çalışma alanlarına dâhil etmişlerdir.

Post-Sovyet Dönemi Rus Sözlükbilimi

Post-Sovyet döneminde sözlükbilim çalışmalarının yönünü ve içeriğini yeni dönem dilinin söz varlığında gerçekleşen değişimlerin boyutu belirlemiştir. Bu dönemde Rus söz varlığında, daha önce kullanılmayan sözcüklerin kullanılmaya başlanması, kullanılmakta olanların anlam değişmesi, genişlemesi ve yeni anlamlar kazanması gibi değişimler gerçekleşmiştir. Post-Sovyet döneminde, Sovyet dönemi öncesinde oluşturulan sözlüklerdeki dinî söz varlığıyla ilgili kısıtlama kalkmıştır. Bilim ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte Sovyet döneminin dışa kapalı ortamından uzaklaşılması, birçok yeni ve yabancı sözcüğün dile sürekli olarak akmasını sağlamıştır. Rus söz varlığında ortaya çıkan yeni sözcükler, *Rus Söz Varlığında Yeni Sözcük. Sözlük Materyalleri* (Novoye v russkoy leksike. Slovarniye materialı) adlı seride yıllık olarak yayımlanmıştır. Bu seri dışında yeni sözcüklerin ve yabancı kökenli sözcüklerin yer aldığı sözlükler de hazırlanmaktadır. Bu sözlük türüne L. P. Krsin'in 1998 yılında yayımladığı *Açıklamalı Yabancı Sözcükler Sözlüğü* (Tolkoviy slovar inoyazychnih slov) örnek olarak verilebilir.

Post-Sovyet döneminde, söz varlığındaki değişikliklere ve Sovyet dönemi sansürü nedeniyle yansıtılmayan dil gerçeklerine sözlüklerde objektif bir şekilde yer verme ve açıklama imkânı doğması sebebiyle yeni açıklamalı, genel ve edebî sözlükler hazırlanmış ya da eski baskılar güncellenmiştir. Bu bağlamda dilbilimci, sözlükbilimci S. A. Kuznetsov'un editörlüğünde tamamlanan *Rus Dilinin Büyük Açıklamalı Sözlüğü* (Bolşoy tolkoviy slovar russkogo yazıka) 1998 yılında yayımlanmıştır. Sözcüklerin anlamlarının açıklanması, dil bilgisel ve üslup etiketlerinin verilmesinin yanı sıra Rusçaya yabancı dillerden alıntılanan sözcüklerin kökenleri hemen madde başından sonra parantez içinde gösterilmektedir. Söz gelimi: аул – aul (köy, yerleşim yeri), башлык – başlık (başlık), ястык – yastık (mersin balığı ve küçük balıklardan yapılan havuvar, yastık), ярлык – yarlık (ferman, yarlık), саман

– *saman*, *сазан* – *sazan*, *сайга* – *sayga*, *сагайдак* – *sagaydak* (*ok kılıfı, sadak*), *сабан* – *saban*, *башмаки* – *başmaki* (*ayakkabı*), *батыр* – *batır* (*cesur kişi, kahraman*), *бахтарма* – *bahtarma* (*deri*), *басма* – *basma* (*bitkisel siyah boya*), *барыш* – *barış* madde başları sözlükte yer alan Türk kökenli sözcüklerden birkaçıdır (Kuznetsov, 2000).

Post-Sovyet dönemine ait bir başka sözlük, G. N. Sklyarevskaya'nın editörlüğünde 1998 yılında yayımlanan *XX. Yüzyılın Sonundaki Rusçanın Açıklamalı Sözlüğü Dildeki Değişimler* (Tolkoviy slovar russkogo yazıka kontsa XX. veka. Yazıkovıye izmeneniya) başlıklı çalışmadır. Sözlükte 1985-1997 yılları arasında Rus söz varlığında ortaya çıkan gelişmeleri göstermek amaçlanmaktadır (Sklyarevskaya, 1998). Sklyarevskaya'nın sözlüğünde Sovyetizmler, yeni anlamlar kazanan ve dile yeni dâhil olan sözcükler bulunmaktadır. Bu dönemde Sovyet dönemi sözcükleri Sovyetizm olarak adlandırılmıştır. Sözlükte ilk kez kaydedilen sözcükler arasında; *послесоветский* – *poslesovetskiy* (*Post-Sovyet/Sovyet sonrası*), *ноутбук*, *ноутбук* – *noutbuk*, *ноtbuk* (*dizüstü bilgisayar*), *байк* – *bayk* (*bisiklet*), *лейбл* – *leybl* (*etiket*), *архив* – *arhiv* (*arşiv*), *аудт* – *audt* (*kontrol*) gibi madde başları bulunmaktadır. Sovyetizm sözcükleri içerisinde ise *идеология* – *ideologiya* (*ideoloji*), *империализм* – *imperializm* (*emperyalizm*), *октябрёнок* – *oktyabryonok* (*çocuk birliği üyelerine verilen ad*) gibi sözcükler yer almaktadır.

Post-Sovyet dönemi sözlükbiliminin bir diğer yönelimi “insan merkezli sözlükbilim”dir (*антропоцентрическая лексикография* – *antropotsentriçeskaya leksikografiya*). Dilbilimci V. A. Zvegintsev, psikolog S. Vıgotskiy, ruhbilimciler A. A. Leontyev ve A. R. Luriya, ruh dilbilimci, sözlükbilimci Yu. N. Karaulov bu yaklaşımın doğmasını sağlayan ve geliştiren önemli isimlerdir. İnsan merkezli sözlükbilim fikrine “anlamdan sözcüğe yöntemi”nin kullanılarak hazırlandığı “ideografik sözlük”²ler

² İdeografik terimi tematik, kavram, tezaurus terimleriyle de karşılanmaktadır.

(идеографический словарь – ideograficeskiy slovar) kaynaklık etmiştir. İnsan merkezli oluşturulan sözlük türleri canlı dile dayanan, gerçekte kullanımı olan, kişilerin dil bilincine odaklanan ve somut olanı tasvir etmeyi amaçlayan sözlüklerdir. Başka bir deyişle çağdaş bir kişinin söz portresinin önemli hatlarını yansıtmayı amaçlamaktadır (Kozirev ve Çernyak, 2014: 11). 1976 yılında Yu. N. Karaulov tarafından hazırlanan *Küçük İdeografik Sözlük* (Minimalnyy ideograficeskiy slovar) söz konusu türe örnek verilebilir.

İdeografik sözlüklerin hazırlanmasıyla insan hafızasında korunan bilgilere, insanın kelime hazinesinde yaşayan dile ilgi artmış ve insan düşüncesini, bilincini ortaya çıkararak sözlükler oluşturulmaya başlanmıştır. Bu konuda “çağrışım sözlükleri” (ассоциативные словари – assotsiativniye slovari) önemli bir yer tutmaktadır. Çağrışım sözlükleri, yöneltilen “uyarıcı sözcükler” (слово-стимул – slovo-stimul) ve karşılığında alınan tepkiler arası ilişkileri incelemektedir. Dolayısıyla, çağrışım sözlükleri aracılığıyla kişinin söz varlığı irdelenmekte ve araştırma malzemesi elde edilmektedir. 1977 yılında A. A. Leontyev’in editörlüğünde hazırlanan *Rusçanın Çağrışım Normları Sözlüğü* (Slovar assotsiativnykh norm russkogo yazıka) çağrışım normlarının toplanması bakımından önemli bir çalışmadır. Ardından 1994-1998 yılında Yu. N. Karaulov, Yu. A. Sorokin, E. F. Tarasov, N. V. Ufimtseva, N. V. Çerkasova tarafından 6 ciltlik *Rusça Çağrışım Sözlüğü* (Russkiy assotsiativnyy slovar) hazırlanmıştır.

XX. yüzyılın sonuna doğru bilgisayar dilbiliminin doğması elektronik sözlükbilimin de ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sözlüklerin hazırlanmasında bilgisayarlardan destek alınması derlemin depolanmasını, işlenmesini ve sözlük şeklinde sunulmasını kolaylaştırmaktadır. Oluşturulan sözlükler üzerinde güncelleme yapılması da basılı sözlüklere göre daha az zaman almaktadır. Geçmişten günümüze biriken kuramsal ve uygulamalı alandaki sözlükbilim deneyiminin teknolojiyle birleşmesi sözlükbilim dünyasına geniş kapılar açmaktadır. Neredeyse her basılı sözlüğün çevrimiçi ya da

elektronik sürümü bulunmakla birlikte yeni ve birçok bilgiyi aynı anda sunan elektronik sözlükler sözlükbilim çalışmalarına dâhil olmaktadır. Söz gelimi, Abbyy şirketi tarafından sunulan Lingvo sözlükler çeviri, vurgu, telaffuz ve açıklamalı gibi farklı türde sözlükleri birleştiren çevrim dışı sözlüklerdir. Sözcüğün yazımı, vurgusu, telaffuzu, dil bilgisel ve anlamsal özellikleriyle ilgili çeşitli bilgiler sunmaktadır. Bu sözlüğün sesli sürümü de bulunmaktadır. Ayrıca, <http://gramota.ru/slovari/>, <http://slovari.ru>, <https://slovari.yandex.ru/>, <https://dic.academic.ru/> gibi Rusça çevrim içi sözlükler de bulunmaktadır. Bu adreslerde arama yapan sözlük kullanıcıları da aradığı sözcüğü açıklamalı, etimolojik, terim, telaffuz vd. sözlüklerde eş zamanlı görebilmektedir. Ek olarak <https://tr.glosbe.com/ru/tr> adlı site de çevrim içi olup sözcüklerin anlamlarını, cümle içerisinde ve söz kalıplarındaki kullanımını vermektedir. Dijital çağda olduğumuz bu dönemde sözlük ve çeviri üzerine yoğunlaşan uygulamalar her geçen gün artmaktadır. Bu uygulamaların da güvenilirliği sorgulanmalı, her bilgi hemen kabul edilmemelidir.

Post-Sovyet döneminde yeni sözlükbilim merkezleri olan “İvanov Sözlükbilim Merkezi” (İvanovskaya leksikografiçeskaya şkola) (1991) ve Novosibirsk Sözlükbilim Merkezi” (Novosibirskaya leksikografiçeskaya şkola) (1994) açılmıştır. İvanov Sözlükbilim Merkezi tarihî-tipolojik yaklaşım çerçevesinde çalışmalarını İngiliz-Amerikan sözlükbilimi üzerine yoğunlaştırarak kullanıcı ihtiyaçlarıyla ilgili yeni araştırma alanlarına yöneltirken Novosibirsk Sözlükbilim Merkezinin diyalektolojik yaklaşım çerçevesinde Sibiryâ’daki Rus ağızlarının sözlükbilimsel açıdan incelenmesiyle ve tasviriyle ilgilenmektedir. Her iki merkez de faaliyetlerine devam etmektedir.

Sonuç

Çalışmamızda Rus sözlükbiliminin başlangıcını ifade eden “çarlık dönemi öncesi Rus sözlükbilimi” adlı dönemde hazırlanan sözlüklerin Ukrayna/Kiev ve Belarus yani güneybatı Rusya kaynaklı olduğu anlaşılmıştır. Bu ilk sözlükler, özellikle Rusya’nın X. yüzyılda Hristiyanlığı kabul etmesiyle dinî metinlerdeki anlaşılmayan sözcüklerin açıklamasından oluşan düzensiz kelime listeleridir.

“Çarlık dönemi Rus sözlükbilimi” adlı dönemde, XVI. yüzyılın sonundan itibaren “azbukovnik” adı verilen sözlük türlerinin ortaya çıkması farklı türde sözlüklerin oluşturulması için temel olmuştur. XVIII. yüzyılda gerçekleşen imla reformuyla ve ardından Rusya Akademisinin açılmasıyla Rus sözlükbilim çalışmalarında yeni bir döneme girildiği görülmektedir. Bu dönemde ilk akademi sözlüğü ve açıklamalı sözlük olarak nitelendirilen *Rusya Akademisi Sözlüğü*, M. V. Lomonosov’un belirlediği hususlar çerçevesinde hazırlanarak öne çıkmıştır. XIX. yüzyıl Rus sözlükbilimin genel manzarasına bakıldığında A. H. Vostokov, İ. İ. Sreznevski, V. İ. Dal, Ya. K. Grot gibi etnografya, dilbilim, dil tarihi ve sözlükbilim alanlarında uzman kişilerin sözlük hazırladığı görülmektedir. XIX. yüzyılda Türk dilleriyle ilgili de sözlükler ve dil bilgisi kitaplarının hazırlandığı anlaşılmaktadır. Bu yüzyılda sözlüklerin yöntemi de belirlenmeye başlamıştır. Söz gelimi, A. H. Vostokov’un karşılaştırmalı tarih yöntemini başlatması, iki ya da çok dilli sözlükler gibi birçok sözlükte bu yöntemin kullanılmasına öncülük etmiştir. Yine bu dönemde ilk diyalektoloji ve etimoloji sözlükleri oluşturulmuş, Rus sözlükbilimi gelişmeye devam etmiş ve profesyonelleşme yolunda adımlar atmıştır.

“Sovyet Dönemi Rus Sözlükbilimi” başlığında incelediğimiz XX. yüzyıl, birçok ülkede olduğu gibi Rusya için de dünya savaşlarının, rejim değişikliğinin ve iç savaşların yaşandığı bir dönem olsa da sözlükbilimin

kuramsal temellerinin atıldığı, sözlük türlerinin belirlendiği ve daha net ilkelere göre sözlüklerin hazırlandığı bir dönemdir. L. V. Şçerba ile kuramsal sözlükbilimin temelleri atılmış, “Larin Sözlükbilim Merkezi” açılmıştır. SSCB içerisinde yer alan Türk halklarına çeşitli alfabe değişiklikleri uygulanmış, Rusçayı benimsetmek için Rusçadan Türk dillerine iki dilli sözlükler hazırlanmıştır. Dile giren her sözcüğü özellikle yabancı kökenli sözcükleri sözlüklere hemen dâhil etmemek için yeni sözcükler sözlüğü serisi hazırlanmıştır. Sovyet dilini, standart dili yansıtacak normatif sözlükler yayımlanmıştır. Sovyet döneminde din bilinci zayıflatılmak istendiği için dinle ilgili sözcüklerin sözlüklerde yer verilmesi kısıtlanmış ya da üslup etiketleriyle ötekileştirilmiştir. Sovyet rejimiyle ilgili sözcüklere ise genişçe yer verilmiştir. Etimolojik ve ad bilimsel sözlükbilimde de ilerlemeler kaydedilmiş, bu alanda Rusçanın en yetkin sözlükleri hazırlanmıştır.

1991’de Sovyet rejiminin son bulmasıyla Post-Sovyet dönemine geçilmiştir. Bu dönemde yaşanan toplumsal, dinî, siyasi gelişmeler dile yansımış, yeni sözlükler oluşturulmuş, Sovyet döneminde hazırlanan baskı ve sansüre maruz kalan sözlüklerin baskıları güncellenmiştir. Çağrışım sözlüğü gibi yeni tür sözlükler de oluşturulmuş, aynı zamanda elektronik sözlükbilimin doğması sözlüklerin hazırlanmasını ve güncellenmesini kolaylaştırmıştır. “İvanov Sözlükbilim Merkezi” ve “Novosibirsk Sözlükbilim Merkezi” açılmıştır.

Geçmişten günümüze zengin ve köklü bir sözlükbilim geleneğine sahip olan Rus sözlükbilimi, dünya sözlükbilimine değerli eserler bırakmış ve bırakmaya da devam etmektedir. Rus sözlükbilimini zenginleştiren unsurlar arasında Türk dillerinden Rusçaya geçerek Rusçayı zenginleştiren Türk söz varlığının bulunması iki ülke arasındaki tarih ve dil paylaşımı yönünü bir kez daha ortaya çıkarması açısından önemlidir. Bununla birlikte Rus sözlükbilim geleneğinin dönemin toplumsal, dinî, siyasi, teknolojik,

bilimsel gelişmeleriyle bağlantılı olarak evrildiği, bu bakımdan döneminin yansıtıcısı olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Bu çalışmanın sözlükbilimle ilgilenen Rus araştırmacılar başta olmak üzere, Rus sözlükbiliminin tarihiyle, gelişimiyle ilgilenenler için bir kaynak olacağı umut edilmektedir. Sözlükbilim derslerinin verildiği üniversitelerin lisans, yüksek lisans ve doktora programlarında kaynak olarak kullanılabilirliği düşünülmektedir. Rusya'nın sözlükbilim alanında elde ettiği başarılar Türkiye'deki sözlükbilim çalışmalarının gelişimine katkı sağlayabilir.

Etik Beyan

Bu çalışmanın Prof. Dr. Zeynep Bağlan Özer danışmanlığında 07.05.2021 tarihinde tamamlanan "Rus Sözlükbilimi Kuramlar ve Uygulamalar" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlandığı bildirilmiştir (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 2021). Çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

168

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

Kaynakça

BASKAKOV, Nikolay Aleksandroviç (1979), *Ruskiye familii tyurkskogo proishojdeniya*, Moskva: Nauka.

BASKAKOV, Nikolay Aleksandroviç (1985), *Slovo o polku İgoreve*, Andrey Nikolayeviç Kononov (Ed.), Moskva: Nauka.

- BASKAKOV, Nikolay Aleksandroviç (1997), *Türk Kökenli Rus Soyadları*, Samir Kazımoğlu (Çev.), Ankara: TDK Yayınları. (Eserin orijinali 1979 yılında yayımlandı).
- BİRJAKOVA, Yelena Yeduardovna (2010), *Russkaya leksikografiya XVIII veka*, St. Peterburg: Nestor-İstoriya.
- DAL, Vladimir İvanoviç (1863), *Tolkoviy slovar jivoogo velikorusskoga yazıka*, (Cilt I-II), Moskva.
- FASMER, Maks (1986), *Etimologiçeskiy slovar russkogo yazıka*, (Cilt I-II), Moskva: Progress.
- FASMER, Maks (1987), *Etimologiçeskiy slovar russkogo yazıka*, (Cilt III-IV), Moskva: Progress.
- GALKİNA-FEDORUK, Evdokiya Mihaylovna (1956), "Tvorçeskiy put akademika V. V. Vinogradova", *Akademiku Viktoru Vladimiroviçu Vinogradov u k ego šestidesyatiletıyu, Sbornik Statey*, Moskva: AN SSSR, 3-11.
- KARAULOV, Yuri Nikolayeviç (Ed.), (1997), *Russkiy yazık, Entsiklopediya*, Moskva: Drofa.
- KOVTUN, Lyudmila Stepanovna vd. (Ed.), (2001), *İstoriya russkoy leksikografii*, St. Petersburg: Nauka.
- KOZIREV, Vladimir Alekseyeviç, ÇERNYAK, Valentina Daniilovna (2000), *Vselennaya v alfavitnom poryadke: Oçerki o slovaryah russkogo yazıka*, St. Peterburg.
- KOZIREV, Vladimir Alekseyeviç, ÇERNYAK, Valentina Daniilovna (2014), "Sovremenniye orientatsii oteçestvennoy leksikografii", *Voprosı Leksikografii*, 1(5), 5-15.
- KOZIREV, Vladimir Alekseyeviç, ÇERNYAK, Valentina Daniilovna (2015), *Leksikografiya russkogo yazıka, Vek nneşniy i vek minuvşiy*, St. Peterburg.
- KURAT, Akdes Nimet (1999), *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KUZNETSOV, Sergey Aleksandroviç (2000), *Bolşoy tolkoviy slovar russkogo yazıka*, St. Peterburg: Norint.

- MURZAYEV, Eduard Makaroviç (1984), *Slovar narodnih geografiçeskih terminov*, Moskva: Misl.
- MUSAYEV, Kenesbay Musayeviç (1973), “Voprosı razrabotki i dalneyşego soverşentsvovaniya orfografiy tyurskih literaturnih yazıkov sovetского soyuza”, *Orfografii Tyurskih literaturnih yazıkov SSSR*, Kenesbay Musayev Musayeviç (Ed.), Moskva: Nauka, 4-48.
- OJEGOV, Sergey İvanoviç (1949), *Slovar russkogo yazıka*, Moskva: Ogiz.
- OJEGOV, Sergey İvanoviç (1974), *Leksikologiya, Leksikografiya, Kultura reçi*, Moskva: Vısshaya Şkola.
- RUBLEVA, O. L. (2004), *Leksikologiya sovremennogo russkogo yazıka*, Vladivostok.
- SİMONİ, Pavel Konstantinoviç (1898), “Dva starinnih oblastnih slovary XVIII stoletiya”, *Jivaya Starina*, 3(4), 443-450.
- SKLYAREVSKAYA, Galina Nikolayevna (Ed.), (1998), *Tolkoviy slovar russkogo yazıka kontsa XX. Veka, Yazıkovıye izmeneniya*, St. Peterburg: Folio-Press.
- ŞANSKİ, Nikolay Maksimoviç (1963), *Etimologiçeskiy slovar russkogo yazıka*, (Cilt I), Moskva: İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta.
- ŞANSKİ, Nikolay Maksimoviç (1965), *Etimologiçeskiy slovar russkogo yazıka*, (Cilt II), Moskva: İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta.
- ŞÇERBA, Lev Vladimiroviç (2004), *Yazıkovaya sistema i reçevaya deyatelnost*, Moskva: Editorial URSS.
- ŞİPOVA, Elizevata Nikolayevna (1976), *Slovar tyurkizmov v russkom yazıke*, Andrey Nikolayeviç Kononov (Ed.), Alma-Ata: Nauka.
- TSEYTLİN, Ralya Mihaylovna (1958), *Kratkiy oçerk istorii russkoy leksikografii*, Moskva: Uçpedgiz.
- VİNOGRADOV, Viktor Vladimiroviç (1977), *İzbrannıye Trudi, Leksikologiya i Leksikografiya*, Moskva: Nauka.
- VOSTOKOV, Aleksandr Hristoforoviç (1847), *Slovar tserkovno – slavyanskogo i russkogo yazıka*, (Cilt I-IV), St. Peterburg: Tipografiya İmperatorskaya Akademiya Nauk.